

04 AUG 2010

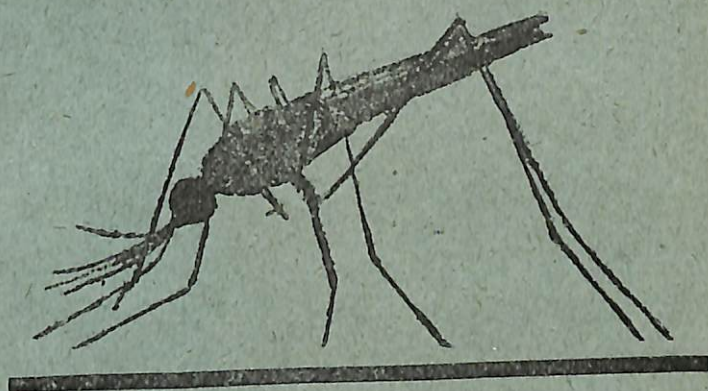
Հ. Ս. Խ. Հ. Ստոյանցիայի Ժողովրդական Կոմիտեի
Խանութային գրադարան, գրիչ № 9
ՍԵՆ.-ՀԱՄԵԼԱՐԵԿԵԻՑԵԿԵՆ ԲԵԺԵՍ ԵՆԵՑ.-ԼՈՒՍԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՆԹԱՐԵԺԻՆ

616.9

Մ-16

ՄԵԼԱՐԻՆ

(ԴՈՂԵՐՈՅՔ)

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՎԵՐԱՄՇԱԿԱԾ ՅԵՎ ԼՐԱՅՐԱԾ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԺՈՂԿՈՄՍԻ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1927 թ.

1927 p.

ՀԱՅՊՈԼԻԳՐԱՖԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱՐԱՆ
ՊԱՏՎԵՐ 4070
ԳՐԱՌ 290 Բ. ՏԻՐԱԺ 5000

ՄԱԼԱՐԻԱ

ԻՆՉ Ե ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վարակիչ կոչվում են այն հիվանդությունները, վորոնք անցնում են հիվանդից առողջին:

Յուրաքանչյուր վարակիչ հիվանդություն ունի իր հատուկ մանրեն, վորը շատ փոքր և հասարակ աչքով անտեսանելի արարած է: Մանրեն բաղկացած է մեկ բջիջից և նրան տեսնելու համար հարկավոր է մեծացնել մինչ 1000 կամ ել ավելի անգամ: Առանց մանրեյի վարակիչ հիվանդություն չկա:

ՎՈՐՏԵՂ ԵՆ ԳՏՆՎՈՒՄ ՄԱՆՐԵՆԵՐԸ ՅԵՎ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԱՆՑՆՈՒՄ ՀԻՎԱՆԴԻՑ ԱՌՈՂՁԻՆ

Նայած թե ինչ տեսակ վարակիչ հիվանդություն է, կան հիվանդություններ, վորոնց մանրենները գտնվում են հիվանդի արյան մեջ, որին, մալարիա, բժավոր տիֆ և այլն. կան հիվանդություններ, վորոնց մանրենները գտնվում են հիվանդի թքի կամ խորխի մեջ, որին, թոքախտը. իսկ վորովայնի տիֆի մանրեններն ավելի հաճախ գտնվում են հիվանդի աղիքների մեջ:

Կան հիվանդություններ, վորոնց մանրեններն անցնում են հիվանդից առողջին շնչառության միջոցով, հազի միջոցով, որին, թոքախտ. կան հիվանդություններ, վորոնց մանրեններն անցնում են վարակված ուտելիքի և խմելիքի միջոցով, որինակ՝ վորովայնի

տիֆ, խոլերա, դիզենտերիա, կան և այնպիսի վարա-
կիչ հիվանդություններ, վորոնց մանրեներն անցնում
են հիվանդից առողջին միջատների կծեւու միջոցով,
որինակ՝ բծավոր տիֆ, մալարիա և այլն:

ԻՆՉ Ե ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Մալարիան ամենքին հայտնի դողերոցքն է, վորն
ուրիշ անունն կս ունի՝ ճահճային տենդ, վորովհետեւ նա
տարածված է ճահճոտ և խոնավ տեղերում: Մալարիան
գոյություն ունի շատ վաղուց. նա լավ հայտնի յեր գեո-
հին ժամանակներից:

Առաջ մարդիկ կարծում էին, վոր դողերոցքը վատ
ողից է լինում և դրա համար ել անունը դրեցին մալա-
րիա, վորը նշանակում է՝ վատ ող:

Բայց գիտությունը հերքեց այդ սխալ կարծիքը:

1894 թվին մեկ Փրանսիացի բժիշկ (Լավերան)
գտավ մալարիայի մանրեն (մակարույծը-պարագլոր) և
այն որվանից հայտնի դառավ, վոր մալարիան վարա-
կիչ հիվանդություն է:

ՎՈՐՔԱՆ Ե ՏԱՐԱԾՎԱԾ ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Խորհրդային Հանրապետությունների Միության
մեջ մալարիայով հիվանդանում են տարեկան 5 միլիոն
մարդ, իսկ մնացած բոլոր վարակիչ հիվանդություն-
ներով մոտ 12 միլիոն մարդ, այնպես վոր մալարիան
կազմում է բոլոր վարակիչ հիվանդությունների հա-
մարյա կեսը:

Մալարիան մնացած բոլոր վարակիչ հիվանդու-
թյունների մեջ իր թվով բռնում է առաջին տեղը:

Մալարիան ամենից շատ տարածված է այն յերկր-
ներում, վորտեղ ճահիճներ շատ կան, որինակ՝ Հայաս-

տանում (Արաքսի հովտում), Աղերբայջանում, Թուր-
քեստանում և այլն:

ՄԻԱՅՆ ՃԱՀՈՏ ՏԵՂԵՐՈՒՄ Ե ԼԻՆՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Վոչ. մալարիան առհասարակ տարածված է այնպի-
սի տեղերում, վորտեղ կանգնած ջրեր կան, մինչև ան-
գամ ամենափոքր տարածության ջրեր:

Բացի դրանից, մալարիան շատ է տարածված և գան-
դաղ հոսող գետերի ծանծաղուտներում:

ԲՈԼՈՐ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՆ ԵՆ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՅՈՎ

Թռչունները և յեղջյուրավոր մեծ կենդանիներն
ունեն իրենց մալարիան, վորն ունի իր հատուկ մանրեն.
այս վերջինը դողերոցքի մանրեյին նման չէ և նրա տված
հիվանդությունը մարդու դողերոցքից ջոկնվում է:

Մարդու դողերոցքով ուրիշ կենդանիներ չեն հի-
վանդանում, ինչպես և կենդանիների դողերոցքով մար-
դը չի վարակվում:

ԻՆՉՊԵՍ Ե ՄԱՐԴ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՅՈՎ

Մալարիայի մանրեն բնկնում է մարդու արյան մեջ,
շատ շուտ սկսում է աճել ու բազմանալ:

Աճման ժամանակ մանրեն արտադրում է թույն և
թունավորում է մարդուն, վորը և այդ թույնից հիվան-
դանում է:

ԻՆՉՊԵՍ Ե ՄԱՐԴ ՎԱՐԱԿՎՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՅՈՎ

Մալարիան պատկանում է այն վարակիչ հիվանդու-
թյուններին, վորոնք վարակում են հիվանդի արյունը.
բայց նա անցնում է հիվանդից առողջին վոչ թե ողի մի-
ջոցով, վոչ թե ուտելիքի կամ խմելիքի միջոցով, այլ
միայն մոծակի կծեւու միջոցով:

ԱՄԵՆ ՄՈԾԱԿ ԿԱՐՈՂ Ե ՎԱՐԱԿԵԼ ՄԱՐԴՈՒՆ ՄԱԼԱՐԻԱՅՈՎ

Վոչ. մալարիա տարածող մոծակը բոլորովին ջուկ է և զանազանվում է ուրիշ մոծակներից:

Բացի այդ, պետք է իմանալ, վոր մալարիան տարածում է եզ մոծակը:

ՄԱԼԱՐԻԱ ՏԱՐԱԾՈՂ ՄՈԾԱԿԻ ՆՇԱՆՆԵՐԸ ՎՈՐՈ՛ՆՔ ԵՆ

Նկար 1. Մալարիա տարածող մոծակ

Նկար 2. սովորական մոծակ

Այս նկարների վրա գետեզված են մալարիա տարածող մոծակի և սովորական մոծակի պատկերները:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՆԱՏՈՒՄ ՆՐԱՆՔ

Նախ և առաջ աչքի յե ընկնում այդ յերկու մոծակի նստելու ձևը:

Մալարիա տարածող մոծակը նստում է պատի վրա պոչի կողմը բարձր պահած, իսկ գլուխը պատին կպած, այնպես վոր մոծակը կպած է պատին թեք գծով և պատի հետ կազմում է անկյուն (նկար 1):

Իսկ մյուս տեսակի մոծակը նստում է պատի վրա կռացած և պատին կպած է կոր գծով (նկար 2):

Յերրորդ նկարի վրա մենք տեսնում ենք յերկու մոծակի կյանքը ճաշնում:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՋՈՒ ԱԾՈՒՄ

Թե մեկը և թե մյուսը ձու յեն ածում կանգնած ջրերի յերեսին, լինի նա ճաշիճ, կամ շատ փոքր չափով կանգնած ջուր. մինչև անգամ նրանք կարող են ձու ածել վոչ արագ գնացող ջրի յերեսին:

Հասարակ մոծակը ձվիկներն ածում է կույտ կույտ. ձվիկների կույտերը միացած են միմյանց հետ և փոքր նավակի տեսք ունեն, իսկ մալարիա տարածող մոծակը ձվիկներն ածում է հատ հատ և միմիանցից դատ դատ:

Յուրաքանչյուր եզ մոծակ ածում է 150 ձու. մի ամառվա ընթացքում մի մոծակը մի քանի միլիոն սերունդ է տալիս:

ԻՆՉ Ե ԹՐԹՈՒՌԸ

Չվից անմիջապես մոծակի դուրս չի գալիս: Մի քանի օրից հետո ձուն դառնում է թրթուր:

Ապա նայեցեք այդ յերկու մոծակների թրթուրի վրա (տ. նկար 3): Սովորական մոծակի թրթուրը ընկղմված է ջրի մեջ գլուխնիվայր, իսկ պոչի կողմը բարձր և ջրի մակերևույթին կպած է միայն պոչի կողմը. իսկ մալարիա տարածող մոծակի թրթուրը ջրի մեջ պռկում է հորիզոնական գծով, ջրի մակերևույթին կպած է ամբողջ մեջքով: Թրթուրից անմիջապես մոծակ չի դուրս գալիս. թրթուրը դառնում է հարսնյակ (տ. նկար 3):

Յերկու մոծակների հարսնյակները դանազանվում են միմիանցից գլխակուրծքի (կուչ յեկած մասի) յերկա-
րության և լայնության չափով:

ԻՆՉՊԵՍ Ե ՄՈԾԱԿ ԲՈՒԱՆՑՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՆ ՀԻՎԱՆԴԻՑ ԱՌՈՂՋԻՆ

Եզ մոծակը, կծելով հիվանդին, ծծում և նրա ա-
րյունը. արյան հետ միասին մալարիայի մակաբույծն
անցնում և մոծակի ստամոքսը:

Մոծակի մարմնի մեջ մալարիայի պարազիտը բեղմ-
նավորվում և և տալիս և հունդ, վորը մնում և մոծակի
մարմնի մեջ:

Պարազիտի հունդն անցնում և մոծակի թքի գեղձի
մեջ:

Մակաբույծի հունդ պարունակող մոծակը կծում և
առողջ մարդուն և խայթելիս կնճիթի միջոցով փո-
խադրում և իր թքի հետ և նրա մեջ գտնվող մանրէյի
հունդը, վորը և վարակում և առողջին:

Բացի մարդուց և մոծակից ել ուրիշ վոչ մի տեղ
մալարիայի պարազիտը չի գտնված:

ԿԱՐՈՂ Ե ԱՐԴՅՈՒՔ ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ԱՄԵՆ ՄԻ ՄՈԾԱԿ ՎԱՐԱԿԵԼ ՄԱՐԴՈՒՆ ՄԱԼԱՐԻԱՅՈՎ

Ի հարկե վոչ. մալարիայով կարող և վարակել մար-
դուն միայն այն մոծակը, վորը պարունակում և իր մեջ
մալարիայի մանրեն, վորն առողջին կծելուց առաջ ծծել
և մալարիայով մի վորե և հիվանդի արյունը մալարիայի
մանրէյի հետ միասին:

Մալարիա տարածող մոծակն բնդհանրապես ապ-
րում և մարդկանց բնակարանին մոտ, մինչև անգամ
նրան կարելի չե «կիսատնային» կենդանի հաշվել, իսկ
սովորական մոծակն ապրում և ամեն տեղ: Բացի դրա-

նից մալարիա տարածող մոծակը գիշերվա կենդանի յե-
ցերեկը նա թագ և կենում բնակարանի մութ տեղերում,
պահարաններում, պատերի վրա կախ արած իրերի տա-
կին, քարշ արած հագուստի ծալքերի մեջ և այլն...
Բայց ավելի հաճախ նա թագ և կենում գոմերում, մա-
ռանում, մարազում, արտաքնոցներում, աղբատեղե-
րում, մտնելով այդ տեղերի մութ անկյուններն ու
խույս տալով քամուց և արեգակի ճառագայթներից...
Մալարիայի մոծակը ձու յե ածում կանգնած ջրերի վրա,
լճակների, ջրափոսերի, ջրհորի ջրի վրա, առունների
ափի մոտ, գետերի և գետակների ափի մոտ գտնվող
բույսերի մոտ:

Մոծակները ձմեռում են վերողբյալ չենքերում և
գարնանը քնից զարթնելուց հետո սկսում ձու ածելը.
մոծակները բնակելի վայրերից հեռու չեն ապրում, մի-
այն քամին և քչում նրանց հեռու տեղեր. բացի դրանից
նրանք բարձր չեն թռչում, բայց կարող են ծառերի ոգ-
նությամբ և բարձր տեղեր անցնել:

ՄԱԼԱՐԻԱՆ ԻՆՉ ՆՇԱՆՆԵՐ ՈՒՆԻ

Ժողովուրդը շատ լավ վորոշել և այդ հիվանդու-
թյունը: «Դողերոցք» խոսքը պարզ վորոշում և մալա-
րիայի նշանը, այսինքն՝ հիվանդն ունենում և դող ու հե-
տո երոցք (տաքություն):

Մոծակի կծելուց 8-14 օր հետո սկսվում և հիվան-
դության առաջին նշանը, այնպես վոր վարակվելուց
հետո անցնում և 1 կամ 2 չարաթ ու հետո յե սկսվում
հիվանդությունը:

ԻՆՉՈՒ ՅԵ ԱՅԴՊԵՍ

Վարակման առաջին օրը մալարիայի մանրեն գեռ
չի ազդում: Մի վորոշ ժամանակ և հարկավոր, վոր նա
բաղմանա և թույն արտադրի. քանի վոր թույնը պակաս

և, հիվանդը վոչինչ չի զգում, բայց հենց վոր մանրե-
ները չատանում են, թուլնն ել չատանում է ու զրանից
հիվանդանում է մարդը: Այդ ժամանակամիջոցը, վորը
տեսում է վարակվելու որից մինչև հիվանդության յերե-
վայր, կոչվում է գաղանի շրջան:

ԳԱՂՏՆԻ ՇՐՋԱՆԻՑ ՇԵՏՈ ԻՆՉ Ե ԼԻՆՈՒՄ

Հիվանդը զեռ չտկարացած մի յերկու որ վատ է
զգում, մարմինը կտրտալովում է, տրտաղությունը
վատ է, ախորժակ չունի, յերբեմն գլուխն է ցավում,
զգում է ընդհանուր մարմնի թուլություն և զրկվում է
քնից ու հանգստից:

Այս դրության մեջ հանկարծ սկսվում է դողը, վորը
և կազմում է մալարիայի առաջին շրջանը:

Յերբեմն դողը չատ թեթե և լինում, հիվանդը մի-
այն սառսուռ և զգում մարմնի մեջ, յերբեմն սրտիոց,
յերբեմն միայն ձեռքն ու վոտքն է սառչում: Բայց յեր-
բեմն այնքան խիստ է լինում դողը, վոր հիվանդի առամ-
ները մեկ մեկի յեն խփվում, չարժվում է մահճակալը,
վորի վրա պատկած է հիվանդը, վերմակներն ամենևին
չեն ոգնում հիվանդին, դողը չի անցնում և այդպես
մի քանի ժամ:

ԴՈՂԻՑ ՇԵՏՈ ԻՆՉ Ե ԼԻՆՈՒՄ

Դողն առաիճանաբար պակասում է, հիվանդը սկը-
սում է տաքանալ, սկսվում է երոցքը, տաքությունը,
վորը կազմում է մալարիայի յերկրորդ շրջանը: Խաբու-
թյունն առաիճանաբար բարձրանում է, հիվանդն այր-
վում է, վառվում է հնոցի պես: Գլուխը ցավում է: յեր-
բեմն գլխացավն ու տաքությունն այնքան խիստ են լի-
նում, վոր հիվանդը զառանցում է:

Մի քանի ժամից հետո տաքությունն սկսում է իջ-
նել: հիվանդի զրությունը լավանում է և սկսում է
քրտնել:

ՎՈՐՈՆՔ ԵՆ ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Վերը գրածից պարզ է, վոր մալարիայի նշաններն
են դող, տաքություն և քրտինք: այս բոլորը տեսում է
մեկ կամ մեկուկես որ, վոչ ավելի: և այս յերեք նշանը
միասին կազմում են մալարիայի մեկ նոպան:

ՄԵԿ ՆՈՊԱՅՈՎ ՎԵՐՋԱՆՈՒՄ Ե ԱՐԴՅՈՒՔ ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Վոչ. յերբեմն հետեյալ որը, կամ մեկ-յերկու որ
անց, յերբեմն միենույն ժամին, ինչպես և առաջին ան-
գամը, սկսվում է դողը, վորից հետո գալիս է տաքու-
թյունն ու հետո քրտինքը և այդպես կանոնավոր կեր-
պով կարող է շարունակվել շաբաթներ, ամիսներ: և
վորքան չատ են կրկնվում մալարիայի նոպաներն, այն-
քան չատ է թուլանում հիվանդը և այնքան չատ է մաշ-
վում նա:

ՊԱՏՃԱՌՆ ԻՆՉ Ե

Բանը նրանումն է, վոր մի քանի տեսակ մալարիա
կա: մի տեսակն այն է, վոր մեկ որ բռնում է, մեկ որ
չի բռնում և կոչվում է յերեքորյա մալարիա: յերկրորդն
այն է, վոր մեկ որ բռնում է յերկու որ չի բռնում և կոչ-
վում է չորեքորյա մալարիա:

Մալարիայի մակարույծները (մանրենները) մանում
են հիվանդի արյան կարմիր գնդիկների մեջ և նրանց
մեջ դարգանում: յերբ կարմիր գնդիկները քայքայվում
են և մանրեններն թափվում են արյան հունի մեջ, այն
ժամանակ սկսվում է դողերոցքը: Կան մանրեններ, վո-
րոնք յերրորդ որն են ավարտում իրենց դարգացման լրիվ

չըջանք, այն ժամանակ դողերոցքն որը մեջ ե լինում.
կան մակաբույծներ (մանրեններ), վորոնք չորրորդ որն
են վերջացնում իրենց զարգացման լրիվ շրջանը, այն
ժամանակ հիվանդությունը յերկու որը մեջ ե լինում:

Յերբեմն որը մեջ զարգացող մանրենների մի մասը
զարգանում ե մեկ որ առաջ, կամ մեկ որ հետո, այն ժա-
մանակ դողերոցքն ամեն որ ե լինում:

Յուրաքանչյուր տեսակ մալարիայի մանրեն ունի
իր արտաքին տեսքը և իր հատկությունը:

ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ՄԱՆՐԵՆ ՈՒՐԻՇ ԵՆ ԻՆՉ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԻ

Կան հազվագյուտ մարդիկ, վորոնք վարակվում են
մալարիայով, բայց չեն հիվանդանում. նրանց արյան
կարմիր գնդիկներն այնքան ուժեղ են, վոր մալարիայի
մանրեն չի ազդում նրանց վրա. արյան մեջ ընկած ման-
րեն չառ չուտ վռնչանում ե և անհետանում:

Բայց կան և այնպիսի մարդիկ, վորոնք մի անգամ
հիվանդանալուց հետո չարուեստում են պահել իրենց
մարմնի մեջ մալարիայի մանրեն, վորը յերբեմն դուրս ե
գալիս իր թագստի տեղեց և, ընկնելով արյան մեջ,
սկսում ե նորից աճել ու բազմանալ, առաջ բերելով մա-
լարիայի նոր նոպա. և այսպես անվերջ, մինչև հիվան-
դի բոլորովին առողջանալը կամ նրա մահը:

Այս տեսակ մալարիան կոչվում ե գաղտնի, կամ
կրկնվող մալարիա:

ՈՒՐԻՇ ԻՆՉ ՏԵՍԱԿ ՄԱԼԱՐԻԱ ԿԱ

Բացի վերը նկարագրած տեսակներից կա և մալա-
րիայի տրոպիկական տեսակը:

Պատերազմից առաջ այս վերջին տեսակը մեզ մոտ
չկար: Պատերազմի ընթացքում անգլիական զորքի հըն-
դիկ զինվորները բերեցին իրենց հետ տրոպիք մալա-

րիան: Հիշյալ զինվորները վարակեցին մեր մոծակներին
այդ մալարիայի մանրեններով. մոծակներն ել իրենց հեր-
թին տվեցին այդ մալարիան մեզ:

Տրոպիկական մալարիայի մանրեն նույնպես չառ
վորք ե, բայց նրա զարգացումը կատարվում ե այլ
կերպ, դրա համար ել տրոպիկական մալարիան ունի
ուրիշ ընթացք. նրա նոպաները կրկնվում են ամեն որ:

Բացի դրանից տրոպիկական մալարիան ընթանում ե
չառ ծանր, տևում ե յերկար, զգվար ե բժշկվում և չառ
հաճախ գլորում ե հիվանդին գերեզման:

ՄԱՐԴՈՒ ԻՆՉՆ Ե ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՅՈՎ

Մալարիան մարդու մարմնի մի մասի հիվանդու-
թյուն չե, այլ ամբողջ կազմվածքի հիվանդություն ե:

ԻՆՉ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՆ ԼԻՆՈՒՄ ԱՐՅԱՆ ՄԵՋ

Մարդու արյան ամենագլխավոր և ամենապետա-
կան մասերից մեկը կարմիր գնդիկներն են, վորոնք սր-
նունդ են մատակարարում մարդու կազմվածքի բոլոր
մասերին:

Բանն ել հենց այն ե, վոր մալարիայի մանրեն ար-
յան մեջ ընկնելուց հետո ընտկություն ե հաստատում
արյան կարմիր գնդիկների մեջ, սնվում ե նրանցով և
բայքայում ու վռնչացնում նրանց:

Մալարիայի ամեն մի նոպա կապ ունի մանրենների
բազմանալու հետ. ամեն անգամ, յերբ մանրենները՝ բազ-
մանալով արյան կարմիր գնդիկների մեջ, քայքայում,
պատռում են գնդիկը և թափվում արյան հունի մեջ,
այդ ժամանակ հենց սկսվում ե մալարիայի նոպան:

Կարմիր գնդիկի միջից դուրս յեկած նոր մանրենները
մտնում են առողջ մնացած ուրիշ գնդիկների մեջ և
դրանց ևս փչացնում. այնպես վոր մանրենների բազմա-

նալիս ամեն անգամ նորանոր կարմիր գեղիկներ են վա-
րակվում նրանցով և փշանում:

Այդ պատճառով կարմիր գեղիկները թիվը որեցոր
պահանջում է, իսկ դրա հետևանքը լինում է այն, վոր
հիվանդի մարմնի մասերի սնունդը վատանում է, հի-
վանդն արյունապակասություն կոչվող տկարությունն
է ստանում: Հիվանդն որեցոր մաշվում, գեղնում է և
ստանում է մի այնպիսի տեսք, վոր հեռվից անգամ կա-
րելի չէ ջոկել՝ թե նա հիվանդ է մալարիայով:

Նիհար ու գեղին դեմքով, վախ մարմնով և ուռած
փորով. ահա մալարիայով հիվանդի տեսքը:

ՄԱՐԴՈՒ ՎՈՐ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆ Ե ԱՄԵՆՑ ՇՍՏ ՎՆԱՍՎՈՒՄ

Մալարիայի մակարույծների աճման և զարգացման
հետևանքով արտադրվում է թույն, վորը վարակում է
արյունը:

Վարակված արյունը շրջագայելով մարմնի մեջ
թունավորում է հիվանդի կազմվածքի բոլոր գործարան-
ները և առաջին հերթին արյան գոյության հետ կապ ու-
նեցող գործարանները, այնպիսին՝ այն գործարանները,
վորոնց մեջ է գոյանում արյան կարմիր և սպիտակ գըն-
դիկները:

Այդ գործարանների թվին է պատկանում փայծաղը:

Յերբեմն հենց մեկ նոպայից հետո փայծաղն ուռ-
չում է և մեծանում: Առողջ մարդու փայծաղը կողերի
տակից դուրս չի գալիս, իսկ մալարիայով հիվանդի
փայծաղը, մանավանդ յերկար ժամանակ հիվանդի փայ-
ծաղը կողերի տակից դուրս է գալիս, հասնում է պորտին
և մինչև անգամ նրանից ել ներքև: Դա հերթը չէ: Փայ-
ծաղը մեծանում է վոչ թե միայն յերկարությամբ, այլ
և յայնությամբ. հիվանդացած փայծաղը դուրս է գա-
լիս ձախ կողերի տակից և հասնում է փորի աջ մասին:

փայծաղն ուռչում է և մեծանում է այնպես, վոր մի մեծ
տեսի տեսք է ստանում. մեծացած փայծաղի քաշը հաս-
նում է մի քանի գրամների: Մեծացած փայծաղի շնոր-
հիվ հիվանդի փորն ուռչում է, վորից և խանգարվում է
վորովայնի գործարանների կանոնավոր գործունեյու-
թյունը:

ՈՒՐԻՇ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՆ ՅԵՎՍ ԽԱՆԳԱՐՎՈՒՄ ԵՆ

Այո. մալարիան, իբրև արյան հիվանդություն,
հարվածում է մարդու մարմնի բոլոր գործարանները,
նույն իսկ և ներվային համակարգությունը: Բացի դրա-
նից, յերկար տևող մալարիայի դեպքում մնասվում են
լյարդը, սիրտը, և յերկամունքները: Այս յերեք գոր-
ծարաններից մեկնումեկի խանգարման դեպքում հիվան-
դը ջրգող կոչվող տկարությունն է ստանում:

ՄԱՐԴՈՒ ՎՈՐ ՀԱՍԱԿՈՒՄՆ Ե ԼԻՆՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Մալարիայի համար վորոչ հասակ չկա. սկսած ա-
ռաջին որից մինչև ամենախոր ծերության հասակը մարդ
կարող է հիվանդանալ մալարիայով: Դա բավական չէ:
Մալարիայով հիվանդ հղի կնոջ արգանդի պտուղն էլ
վորոչ դեպքերում կարող է վարակվել մոր արյունից
մալարիայով և ծնվել մալարիայով հիվանդ. այդ տե-
սակ հիվանդ պտուղը հղության լրիվ ժամանակին չի
հասնում և չառ չուտ վիժում է: Վարակված մոծակն
ումը կծեց, նա յեկ հիվանդանալու չէ, անկախ այն բա-
նից թե քանի տարեկան է հիվանդացողը. իսկ հղության
դեպքում վարակվում է մինչև անգամ դեռ չծնված գա-
վակը, ի հարկե, սա վոչ թե մոծակի կծելուց, այլ իր
մորից, վորին կծել է մոծակը և վարակել:

1003
10329

ՈՎ Ե ԱՎԵԼԻ ՇԱՏ ՏՈՒԺՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՅԻՑ

Վորքան յերիտասարդ և հիվանդը, վորքան նա ուսեղ և, վորքան լավ պայմանների մեջ և ապրում հիվանդը, այնքան թեթև և լինում նրա մալարիան: Իսկ ընդհակառակը, ծերությունից կամ մի այլ հիվանդությունից կամ կյանքի վատ պայմաններից թուլացածներին մալարիան ընթանում և շատ ծանր և մեծ վնասումներ և առաջ բերում հիվանդի կազմվածքի մեջ:

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԸՆԹԱՆՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հ.Ս.Խ.Հ. Ժողկոմխորհի վորոշմամբ (կայացած 1926 թ. ապր. 30-ին) Հայաստանը մալարիայի նկատմամբ բաժանված և 3 գոտու:

Առաջին գոտու մեջ մտնում են այն վայրերը, վորտեղ մալարիան տարածված և շատ ուժեղ. որինակ՝ Հրազդանի, Ղամարլի, Ղուրդուղուլու, Շամչաղնի Ղափանի շրջանները և այլն:

Յերրորդ գոտու մեջ մտնում են այն վայրերը, վորտեղ մալարիան տարածված և չափավոր, ինչպես որինակ՝ Յերևան քաղաքը, Ալլահվերդու, Բասարգեշարի շրջանը և այլն:

Յերրորդ գոտու մեջ մտնում են բոլոր այն վայրերը, վորտեղ շատ աննշան չափով և տարածված մալարիան, ինչպես որինակ՝ Լենինականի գավառը, Նոր Բայազետի գավառի այլ մասերը (բացի Բասարգեշարի շրջանից) և այլն:

Սանիտարական միջակազրական տեղեկությունները ցույց են տալիս, վոր մալարիան ամենից շատ տարածված հիվանդությունն և Հայաստանում, որինակ՝ 1926 թվին Հայաստանում յեղել են մոտ 83.562 անձ հիվանդ մալարիայով:

ՄԱԼԱՐԻԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԸՍՏ ԳԱՎԱՌՆԵՐԻ

Գ Ա Վ Ա Ռ Ն Ե Ր	Առաջին անգամ մոլորակ թիվը	Արդարյան կուլան դ 0 միլի թիվը
Յերեվան	34439	19,5
Եջմիածին	23319	19,9
Լենինական	2518	1,3
Լոռի-Փամբակ	5101	3,7
Դիլիջան	7550	9,2
Նոր-Բայազետ	534	0,4
Դարալագյազ	1384	4,5
Զանգեզուր	7516	10,0
Մեղրի	1231	1,4

ԻՆՉ ԵՆ ԱՍՈՒՄ ԱՅԴ ԹՎԵՐԸ

Մալարիայով հիվանդներ ամենից շատ կան Յերեվանի գավառում, իսկ ազգաբնակչության առ հարյուրին Եջմիածնում ավելի շատ են նրանք: Գավառների մեջ մալարիայով հիվանդներ դիմել են ամենաքիչը Նոր-Բայազետ գավառում:

ԻՆՉՈՎ ԲԱՑԱՏՐԵԼ ԱՅԴ

Յեթե ընթերցողն ուշադրությամբ հետևել և վերը գրածին, նա կարող և հասկանալ, վոր դրա պատճառը յուրաքանչյուր գավառի աշխարհագրական դիրքն և: Այն գավառները, վորոնք ընկած են տափաստանում, մալարիա շատ ունեն. իսկ այն գավառները, վորոնք լեռնային մասումն են գտնվում, մալարիա չունեն, կամ ունեն շատ քիչ:

Ինչպես հայտնի յե, տափարակ տեղերում ճահճներ և կանգնած ջրեր շատ կան, իսկ լեռնային մասի հողի հատկությունն այնպես և, վոր ճահճներ և կանգնած

ջրեր չեն գոյանում: Բացի այդ, լեռնային մասի բարձր
դիրքը նպաստավոր չէ մոծակների և նրանց մարմնի մեջ
գտնված մակարոնների գոյության համար:

Մի ուրիշ բան էլ են ասում մեզ այդ թվերը: Հայ-
տնի յե, վոր մեղնում յուրաքանչյուր գավառ ունի լեռ-
նային և տափարակ մաս. մալարիայով հիվանդների մեծ
մասը գտնվում է գավառի տափարակ մասերում, իսկ
լեռնային մասում կամ ամենեւին չկան, կամ չառ քիչ են:
Յեթե թվերը լավ քննենք, մենք կտեսնենք, վոր Հայաս-
տանի տափարակ տեղերի բնակիչները համարյա գլխո-
վին հիվանդ են մալարիայով:

Չպետք է մոռանալ, վոր ցուցակագրված են վոչ բո-
լոր հիվանդները. բոլոր հիվանդներն էլ բժշկի մոտ չեն
յեղել, վոր ցուցակագրված լինելին: Հաստատապես կա-
րելի չէ ասել, վոր, յեթե մալարիայով բոլոր հիվանդ-
ները դիմելին բժշկին, տնային միջոցներով չբժշկվելին,
այն ժամանակ մալարիայով հիվանդների թիվը չառ ու
չառ ավելի կը լիներ:

Վորպեսզի գաղափար ունենալ թե ինչ չափերի յե
հասնում մալարիան Հայաստանի մի քանի վայրերում,
բերում ենք թվական ավյալներ ազգաբնակչության մեջ
կատարած հետազոտությունից. Դիլիջանի գավառի
Ներքևի Աղզան գյուղում 100 բնակչից 82 հիվանդ է մա-
լարիայով. միենույն գավառի Թաթլու գյուղում 100-ից
85-ն է հիվանդ. Եջմիածնի գավառի Արմատու գյուղում
95-ը, նույն գավառի Ներքևի Ղարխուն գյուղում—84-ը:
Մեղրու գավառի Շվանիձոր գյուղում 86-ը և Դարալու-
գյաղի գավառի Ղոյթուր գյուղում 92-ը:

Հիշելով այս հետազոտությունների վրա, պետք
է ընդունել, վոր Հայաստանում կա առնվազը 450,000
հիվանդ մալարիայով, այսինքն ամբողջ Հանրապետու-
թյան ազգաբնակչության համարյա կեսը հիվանդ է մա-
լարիայով:

ԻՆՉ ԵՆՔ ՅԵԶՐԱԿԱՑՆՈՒՄ ՄԵՆՔ ՄՐԱՆԻՑ

Յեթե հաշվենք, վոր յուրաքանչյուր հիվանդ տկա-
րության պատճառով կորցնում է աշխատանքի 10 ուր,
այն ժամանակ կը տեսնենք, վոր Հայաստանի հիվանդ-
ները 1926 թվին կորցրել են մալարիայի պատճառով
4,500,000 բանվորական ուր: Յեթե հաշվենք յուրաքան-
չյուր հիվանդի որական աշխատավարձը մեկ ուրլի,
մենք կստանանք չորս ու կես միլիոն ուրլի, այսինքն՝
1926 թվին Հայաստանի աշխատավորությունը կորցրել է
չորս միլիոն հինգ հարյուր հազար ուրլի: Այժմ հաս-
կանալի չէ՝ թե ինչու մալարիան մեծ դժբախտություն է
հիվանդացողի համար, մեծ պատուհաս է ազգաբնակչու-
թյան համար և մեծ չարիք պետության համար:

Այժմ հասկանալի չէ՝ թե ինչու մենք պետք է կազ-
մակերպվենք և պետք է միացած ուժերով կռվենք այդ
սարսափելի հիվանդության դեմ:

Հիվանդները պետք է կռվեն, վոր իրենք առողջա-
նան և աշխատանքից չզրկվեն. նրանք պետք է կռվեն
մալարիայի դեմ, վոր ուրիշների վարակման պատճառ
չդառնան: Իսկ առողջներն էլ պետք է կռվեն, վոր իրենք
ևս չհիվանդանան և աշխատանքից չը զրկվեն: Յուրա-
քանչյուր առողջ չը պետք է մոռանա, վոր քանի կան
մալարիայով հիվանդներ, քանի կան մալարիա տա-
րածող մոծակներ, ինքն էլ կարող է մի ուր հիվանդա-
նալ: Վոչ վոք ազատ չէ մոծակի կծելուց, յեթե մի-
ջոցներ չը գործադրի:

Ահա այդ միջոցներին և անցնում ենք մենք այժմ:

ԻՆՉՊԵՍ ԿՌՎԵԼ ՄԱԼԱՐԻԱՑԻ ԴԵՄ

Մենք արդեն գիտենք, վոր մալարիան վարակի:
հիվանդություն է, ապա ուրեմն նրա դեմ պետք է

կովել հենց այնպես, ինչպես բոլոր վարակիչ հիվանդությունների դեմ, այսինքն՝ վարակի դեմ:

Առաջ աշխատում էյին վարակի առաջն առնել մեկուսացնելով վտանգավոր վայրերը, խափանելով բոլոր ճանապարհները, վորոնք տանում էյին դեպի վարակիչ հիվանդության վայրը. վարակիչ հիվանդին անպատճառ առանձնացնում էյին:

Բայց այժմ այդ ձևի կոնկր միայն ժանտախտի համար է թողնված:

Այժմ գիտությունն այլ կերպ է կտրվ մղում. նա սովորեցնում է՝ ինչպես պետք է ապրել, ինչ նիստ ու կաց պետք է ունենալ, վորպեսզի չը հիվանդանալ:

Այժմ գիտությունը ուրիշ միտք է հետապնդում նա առում է, վոչ թե հարկավոր է հիվանդանոցներ հիմնել հիվանդներին բժշկելու համար, այլ հարկավոր է այնպես ապրել, վոր ամենեին չը հիվանդանալ, վոր կարիք չը լինի հիվանդանոց գիմելու և բժշկվելու:

Գիտությունը մեզ ցույց է տվել ընդհանուր պայքարի ուղին բոլոր վարակիչ հիվանդությունների դեմ, նույնպես և մալարիայի դեմ:

Մենք գիտենք, վոր մալարիայի մանրեն բնության մեջ չի գտնվում, նա գտնվում է մալարիայով հիվանդի արյան և մոծակների մարմնի մեջ:

Նույնպես գիտենք, վոր մոծակն է ծծում հիվանդից արյունը և նրա միջի գտնված մանրենները ու հետո, կծելով մի ուրիշ առողջի, վարակում է առողջին. մենք նույնպես գիտենք, վոր ով մի քանի անգամ տկարացել է մալարիայով, նրա մարմնի մեջ մնում են մանրենները թագ կացած և մի հարմար ուր այդ մանրենները դուրս են գալիս իրենց թագ կացած տեղից, բազմանում են ու նորից հիվանդացնում:

ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏԲ Ե ՎԱՐՎԵԼ

Յուրաքանչյուր առողջ մարդ վերը գրած խոսքերը միշտ պետք է պահի մտքում և այնպես ապրի, վոր չը հիվանդանա. դրա համար առողջը պետք է նախազգուշական միջոցներ գործադրի, իսկ հիվանդը նույնպես պետք է այդ միջոցները գործադրի, վոր ուրիշների վարակման պատճառ չը դառնա:

ՎՈՐՈՂԵՆ ԵՆ ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Փորձերը ցույց են տվել, վոր մալարիայի տարածման տեղերում խինին բնդունելը (խինիդացիա) պաշտպանում է առողջներին մալարիայով հիվանդանալուց:

Մայիս ամսից սկսած մինչև հոկտեմբեր ամիսը յուրաքանչյուր առողջ մարդ պետք է ընդունի խինին, վոր ղերծ մնա մալարիայից:

Խինինը կարելի չէ բնդունել կամ ամեն ուր մանր չափերով, կամ 4-5 ուրը մի անգամ, բայց մեծ չափով. այնպես վոր յուրաքանչյուր մարդ ամառը պետք է ընդունի խինին վոչ պակաս 8 գրամից, կամ 2 մսխալից:

Մալարիայի ամենաչեոուն չըջանը մայիսից մինչև սեպտեմբեր է. մարտին գարթնում են ձմեռվա քնած մոծակներն ու կծում հին հիվանդներին, այսպես կոչված մանրեակիրներին, և կծելով առողջներին վարակում են նրանց ևս. իսկ ամառը նոր մոծակներ են դուրս գալիս և կծելով նախ հիվանդներին ապա առողջներին տարածում են մալարիան:

Մոծակները կծում են յերեկոյան արև մտնելուց հետո մինչև վաղ առավոտ, ուստի խինինն ավելի լավ է ընդունել ցերեկվա ժամը 2-3-ին կամ առավոտյան 11-12-ին, կծելուց 5-6 ժամ առաջ, վոր ներգործի մոծակի կծելուց հետո մարմնի մեջ մտած մանրեյի վրա:

Ի հարկե, խինինը պետք է ընդունել կանոնավոր կերպով և բացի դրանից պետք է ընդունել իսկական խինին և վոչ կեղծը:

Անկանոն ընդունելը և խինինի կեղծ տեսակն ընդունելն անհաջողության և մատնում այդ նախադրուշական միջոցը, վորը շատ մեծ նշանակություն ունի իրական կյանքում:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՆԱԽԱԶԳՈՒԹԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԸ՝ ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼ ՍՈՐԱԿՆԵՐԻՑ

ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼ ՍՈՐԱԿՆԵՐԻ ԿԾԵԼՈՒՑ

Այդ նպատակի համար յերկու ձև կա. մեկն այն, վոր մարմնի բաց մասերին քսում են զանազան հեղուկներ և յուղեր:

Մոծակներն ուժեղ հոտից փախչում են. բայց այդ հոտավետ հեղուկներն ու յուղերը միայն փակ սենյակում կարելի չէ գործածել, իսկ բացօդյա նրանք նշանակություն չունեն, վորովհետև շատ շուտ գործընթացում են և դրանից էլ անցնում և նրանց գործընթացը. բացի դրանից, նրանք թանկ են. ամենալավը ֆրանսիական սկիպիդարն է, հետո մեխակի յուղը. ի հարկե, չի կարելի գործածել այնպիսի յուղեր և հեղուկներ, վորոնք զրգուում են քիթը, կոկորդը և աչքերը, հագեցնում են կամ մի ուրիշ վնաս հասցնում:

ՍՈՐԱԿՆԵՐԻ ԿԾԵԼՈՒՑ ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՄԵՆԱԼԱՎԸ ՇԵՏԵՎՅԱԼՆ Ե.

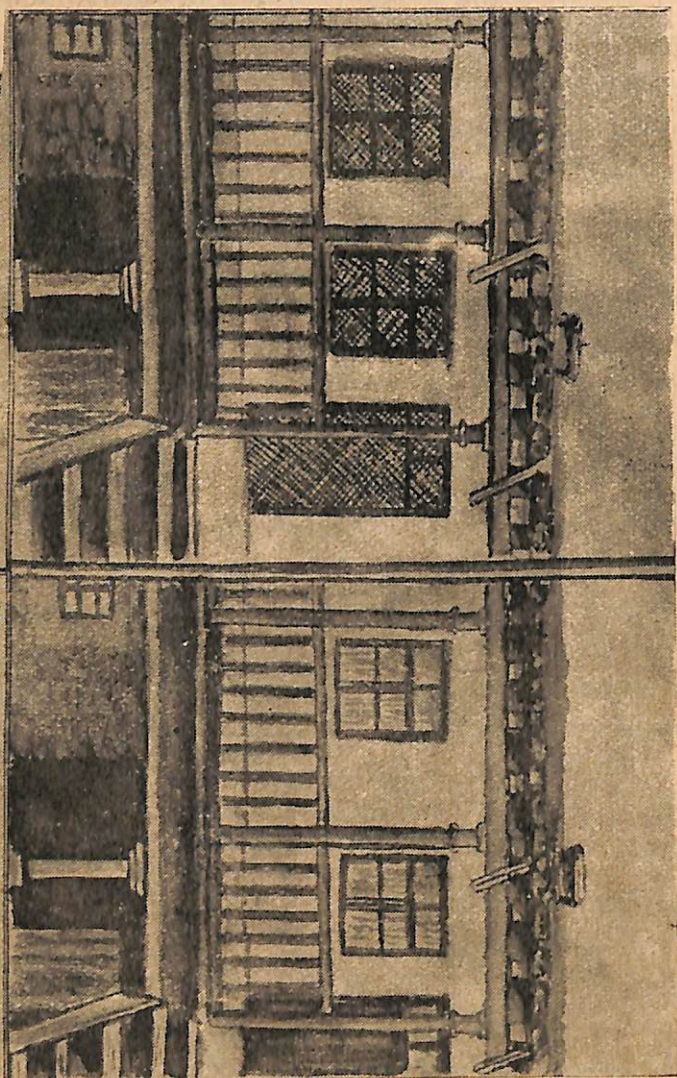
ա) Հագուստը հարկավոր է գործ ածել հաստ կտորից և ծածկել մարմնի բաց տեղերը՝ յերեսը, ձեռքերը. պետք է պաշտպանել նաև վոտները. բարակ գուլպաներն ամենևին չեն պաշտպանում մոծակների կծելուց:

Ձեռքերին ձեռնոցներ պետք է հագնել, իսկ յերեսը պետք է ծածկել ծածկոցով, վորը պետք է հետո լինի յերեսից. հագուստը պետք է լինի սպիտակ գույնի, վորովհետև փորձը ցույց է տվել, վոր մոծակները մութ կտորը շատ են սիրում, իսկ սպիտակ կտորից ընդհակառակը փախչում են:

բ) Հայտնի չէ, վոր մոծակներն ավելի շատ կծում են յերեկոները և առավոտյան, մարդու քնած ժամանակը: Յերեկոները, քանի արթուն և մաքր մի կերպ պաշտպանվել կարող է, բայց քնած ժամանակը դա անհնար է. այդ և պատճառը, վոր մարդիկ մեծ մասամբ վարակվում են իրենց քնած ժամանակը. ուստի հարկավոր է պաշտպանվել մոծակներից քնած ժամանակ:

Այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է բնակարանի յուսամուտները պատել մետաղյա բարակ ցանցով. ցանցը պետք է լայն ծակեր չունենա, վոր մոծակները չանցնեն դրսից սենյակը. ցանցի ծակերը շատ նեղ չպետք է լինեն, վոր ողավոխությունը չխափանվի. բնակարանների դռների առաջ պետք է մետաղյա ցանցից առանձին մուտք չլինել ամուր և լավ ու հեշտ ծածկվող դռնով, վոր մոծակները դռնից չմտնեն: Դա բավական չէ. պետք է փակել բնակարանի բոլոր անցքերը, որինակ՝ ողանցքները, ծխնելու յգները, վառարանի անցքը և այլն...

գ) Յեթե դա հնարավոր չէ, պետք է քնել ծածկոցի տակ. բարակ կտորից (թանգիվից, մարլից կամ բարակ կտավից) ծածկոց են կարում և արկղի պես մահճակալի վրա հագցնում: Կան այնպիսի մոծակաշատ տեղեր, վորտեղ այդ ծածկոցը սենյակի չափ են պատրաստում և ծածկոցի տակ են անցկացնում ամբողջ գիշերը՝ յերեկոյան մութն ընկնելուց հետո մինչև հետևյալ որվա առավոտը:

դ) Յեթե դա յեւ անհնար է, բացող լա քնելիս պետք է աթար վառել (տարթ) քնելու տեղին մոտ. աթարի ծուխը խիստ փախցնում է մոծակներին, այդ ծուխը տանել չեն կարողանում մոծակները: և խարույկը պետք է ամբողջ գիշերը վառել, վոր ոգնի, հակառակ դեպքում նշանակութուն չի ունենա:

ե) Բայց կան տեղեր, վորտեղ մոծակներից ազատվելու համար քնում են բարձր կառույցների վրա: Յեւ վերոք, այդ միջոցը բավականին ոգնում է. դա բացատրվում է նրանով, վոր մոծակները շատ բարձր չեն թռչում, բացի դրանից, բարձր տեղերում միշտ քամի չե լինում, քամին փախցնում է հեռու: Այդ տեսակետից ամենալավը բարձր պատշգամբներն են, վորոնք յերբեմն չինում են մի քանի հարկից և քանի բարձր է հարկը, այնքան ապահովված են նրա վրայի քնողները. պատշգամբը չինում են չորս բարձր սյան վրա. սյուներն ազատ են թողնվում, այսինքն՝ նրանց արանքները բաց են, քամին ազատ փչում է և մոծակներին հեռացնում պատշգամբից. բարձր տեղում քնած մարդկանց հոտը չի դիպչում մոծակներին և նրանք հեռու չեն փախչում քամու շնորհիվ: Պատշգամբների (քեաթիլների) մոտ ծառեր չպետք է լինեն, վորպեսզի մոծակները նրանց սղնիսթյամբ չը բարձրանան վերև (տես նկար 7):

Փորձերը ցույց են տվել, վոր պաշտպանված բնակարաններում ապրողները շատ քիչ են հիվանդանում մալարիայով. և այժմ մալարիա ուսումնասիրող խումբերը մալարիա տարածված տեղեր գնալիս ամենից առաջ հոգ են տանում բնակարանների պաշտպանության մասին և իրոք, այս պաշտպանողական միջոցները փրկում են առողջներին վարակվելուց:

Իտալիայի մի քանի յերկաթուղագծերի վրա գիշեր ժամանակ աշխատող յերկաթուղու բանվորներն ու ծա-

Նկար 7. ԲԱՐՁՐ ՊԱՏՇԳԱՄԵ (ՔՅԱՐԻԼ)

տայողները գործ են ածում բարակ մետաղից պատ-
րաստված ցանցեր, ձեռնոցներ և այլն. և այդպիսով
պաշտպանվում են մոծակների կծելուց, հետևապես և
մալարիայով վարակվելուց:

Ներկայումս բոլոր այն ճանապարհորդները, վո-
րոնք ճահճոտ տեղերում են ճանապարհորդում, իրենց
հետ միշտ վերցնում են բարակ կտորից (թանդիվից)
կարած ծածկուց և գիշերը քնում են ծածկուցի տակ, ա-
զատվելով բյուրավոր մոծակների խայթելուց (նկ. 8):

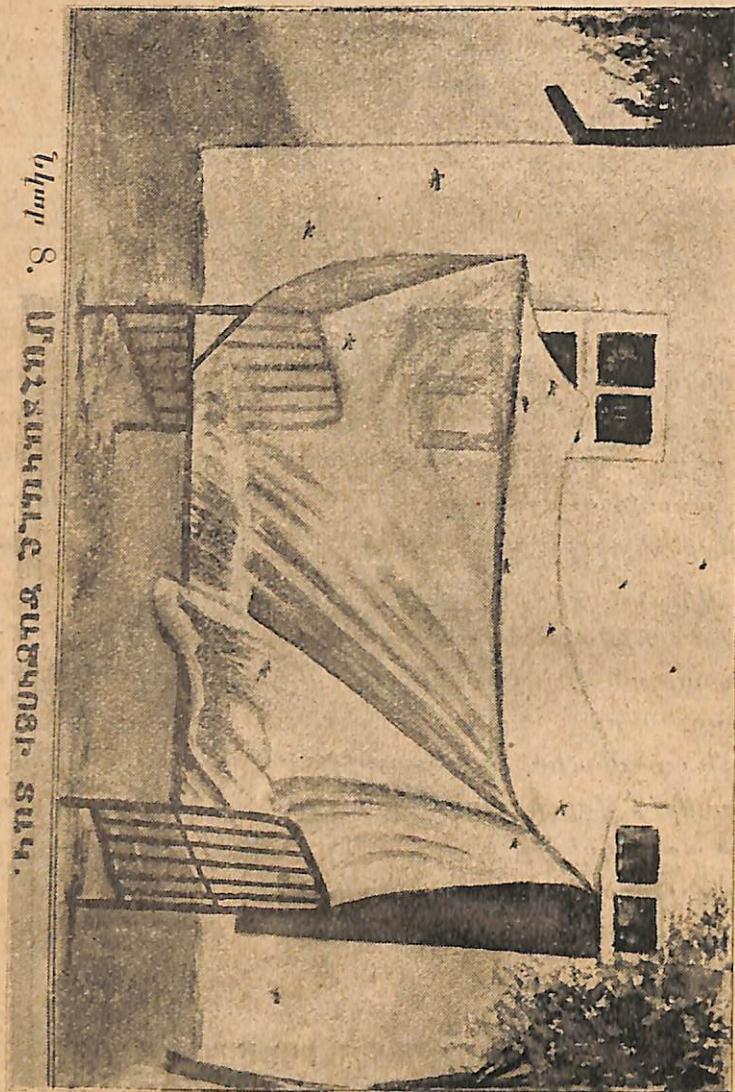
Մոծակները շատ սիրում են հարձակվել տնային
կենդանիների վրա: Մոծակների կծելուց ազատվելու
համար կարելի չէ ոգտվել նրանց այդ հատկությունից
և բնակարանին կից պահել այծ, վոջխար, և ալ կենդա-
նիներ, վորոնց մալարիան մարդուն չեն կարող փոխան-
ցել կծող մոծակները, սակայն այդ միջոցն այնքան էլ
մեծ առավելություն չունի և նրա վրա հույս դնել ան-
կարելի չէ:

Այս բոլոր միջոցները ևս առավել պետք է գոր-
ծադրեն հիվանդները, վորովհետև նրանք կրում են ի-
րենց արյան մեջ մալարիայի վարակը, մալարիայի մա-
կարույծները:

Մալարիայով յուրաքանչյուր հիվանդ պետք է լավ
գիտակցի, վոր ինքը մանրեակիր է, վոր ինքն է վարա-
կում մոծակներին և սրանք էլ ուրիշներին, ուստի յու-
րաքանչյուր հիվանդ պետք է գիտակցություն ունենա
բժշկվելու և զգուշանալու ուրիշի վարակման պատ-
ճառ դառնալուց:

ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՎԵԼ ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ԴԵՍ

Մենք արդեն վերն ասացինք, վոր մալարիա տա-
րածողները մալարիայով հիվանդներն են և մոծակնե-
րը, ուրեմն ամենամեծ ուշադրությունը մենք պետք է

դարձնենք մալարիայով հիվանդների և մոծակների վրա:

Չլինեն մալարիայով հիվանդներ, մոծակները չեն վարակվի և հետևապես ուրիշ առողջներին ել չեն վարակի:

Մալարիայի տարածման դեմ կռիվելու միջոցներից մեկը՝ մալարիայով հիվանդներին բժշկելն է:

Յուրաքանչյուր հիվանդ պետք է իսկույն և եթ դիմի բժշկին և պետք է բժշկվի նրա աված գեղերով ու զեկավարվի բժշկից ստացած խորհուրդներով:

Հիվանդը չը պետք է տնային միջոցներով բժշկվի. նա չը պետք է աչքաթող անի իր հիվանդությունը, նա պետք է լավ խմանա, վոր ամեն մի ուշացած որ իր վրա չատ թանդ է նստելու թե առողջության տեսակետից և թե աշխատանքից զրկվելու տեսակետից:

Մալարիայով հիվանդը պետք է բժշկվի կանոնավոր և յերկար ժամանակ, վոր պարագիտները չը մնան նրա մարմնի մեջ թագ կացած և ամեն հարմար առիթին դուրս գան ու նորից հիվանդացնեն նրան:

Մալարիայով հիվանդը մանավանդ պետք է բժշկվի ձմեռը, յերբ մոծակներ չկան, յերբ նա վոչ վոքի վարակման պատճառ չի կարող դառնալ:

Մալարիայով հիվանդը չպետք է մոռանա, վոր գարունը բացվելուն պես մոծակները զարթնելու յեն իրենց քնից, կծելու յեն իրեն, վարակվելու յեն իրենից և հետո յեւ, կծելով առողջներին, վարակելու յեն նրանց ևս:

Ամեն կերպ պետք է աշխատել, վոր մալարիայով հիվանդներ քիչ լինեն, մանավանդ այն տեղերում, վորտեղ մոծակներ չատ կան:

Ի հարկե, յեթե հնար լիներ տեղափոխել մալարիայով բոլոր հիվանդներին մի այնպիսի տեղ, վորտեղ

մոծակներ չկան, դա կը լինեն ամենաբարձր միջոցը, բայց
դա դժբախտաբար անհնար է:

Ուրեմն պետք է բժշկել մալարիայով հիվանդներին
վոչ թե միայն նրանց բժշկելու համար, այլ վարակ-
վածներին թիվը պակասացնելու համար, վոր ուրիշները
չը վարակվեն նրանցից, այսինքն մալարիայի տարած-
ման առաջն առնելու համար:

ՌԻՄ ՀԱՄԱՐ ՇԱՏ ՎՏԱՆԳԱՎՈՐ Ե ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Մալարիան սաստիկ ազդում է հղի կանանց ար-
գանդում յեղած պտղի վրա: Մալարիա տարածված
տեղերում ծննդաբերությունը շատ է պակասում կնոջ
կազմվածքի քայքայման շնորհիվ և հղի կանայք մա-
լարիայի ազդեցության տակ հաճախ վիժում են
յերեխային, վորովհետև հղի կանանց վրա մա-
լարիայի թուլյան ավելի ուժեղ է ներգործում, քան վոչ
հղի կանանց: Իսկ այս բոլորի հետևանքը՝ ազգաբնա-
կության աճումը թուլանում է ազգաբնակչությունը պա-
կասում է:

ԻՆՉ ՊԵՏՔ Ե ԱՆԵԼ

Պետք է բժշկել հղի կանանց. ճահճոտ տեղերում,
մալարիա տարածված տեղերում հղի առողջ կանայք
պետք է շարունակ ընդունեն խինին շատ մանր չափե-
րով, վոր չհիվանդանան:

Ժողովրդի մեջ տարածված է այն կարծիքը, թե խի-
նինը վիժեցնում է արգանդի պտուղը. հիվանդ հղի կնո-
ջը խինին չեն տալիս որեւոր, չաբաթներով. բժշկի մոտ
չեն տանում, բժշկին չեն հրավիրում, վոր խինին չնշա-
նակի: Բոլորովին մոռանում են, վոր մալարիայի ման-
րեն պտղի համար ավելի մեծ թույն է, վոր արգանդի
պտուղն անսրատառ կվիժի, յեթե պտղի մայրը մնա

հիվանդ յերկար ժամանակ. հիվանդ հղի կնոջ շրջապա-
տողներն ու մերձավորները բոլորովին չգիտեն, վոր
մալարիան այնպես է քայքայելու կնոջ մարմինը, վոր
նա կարող է վերջնականապես զրկվել մայր լինելու
քաղցր պարտականությունից:

Ահա այս տեսակետից պետք է ընդունել, վոր սխալ
է հղի կանանց չբժշկելը: Հիվանդ հղի կինը պետք է
նույնպես բժշկվի, ինչպես և մնացած հիվանդները,
մանավանդ վոր, ինչպես բազմաթիվ փորձերը ցույց են
տվել, խինինը վոչ մի վնաս չի հասցնում հղի կնոջը և
սլոգին:

ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՏՈՐԵԼ ՄՈՄԱԿՆԵՐԻՆ

Մալարիայի տարածման դեմ կռվելու միջոցներից
մեկն էլ մոծակների վոչնչացումն է:

Մի շատ դժվար խնդիր է այդ: Բոլորն ել լավ գի-
տեն, թե վորքան դժվար բան է, յերբ մոծակները մի-
լիարդներով լցնում են ողը, յերբ նրանք մտնում են
բիթը, բերանդ, ականջներդ ու աչքերդ: Յեւ իրոք,
ճահճոտ տեղերում կյանքը դառնում է անտանելի մո-
ծակների շնորհիվ:

Ով յեղել է ճահճոտ տեղերում, ով ապրել է բրնձա-
շատ տափարակում, գիտե ինչ բան է մոծակների յե-
րամը: Յերեկոները մոծակները խմբերով դուրս են գա-
լիս ցերեկվա իրենց թագստյան տեղից, պարում են
չուրջդ, հարձակվում վրադ և անխնա կծում. իսկ լու-
սաբացին դարձյալ խմբերով ու յերգելով մտնում են
սենյակ:

Կա արդյո՞ք հնար կոտորելու բոլոր մոծակներին,
յերբ յուրաքանչյուր եզ մոծակը մի ամառվա ընթաց-
քում տալիս է միլիոնավոր սերունդ:

Այո, յեթե դործադրեն ստորև բերած միջոցները և միևնույն ժամանակ ոգտվեն բնության տված միջոցները:

ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՏՈՐԵԼ ՄՈԾԱԿՆԵՐԻՆ ԶՍԵՌԸ

Մենք արդեն գիտենք, վոր աշնանը ձվերից դուրս յեկած նոր մոծակները ժողովվում են մի վորեւէ մութ անկյուն, թագ կենում մինչև գարուն և ձմեռում այդտեղ: Գյուղերում մոծակներն ընտրում են խրճիթները, դոմերն ու մարագները և այլն, մասնում նրանց անկյունները, կուչ գալիս և սպասում գարնան գալուն:

Ահա ձմեռը ամենամեծ ուշադրությունը պետք է դարձնել թե բնակարանների մութ անկյունների և թե դոմերի ու մարագների անկյունների և առաստաղների վրա և աշխատել կոտորել մոծակներին հենց ձմեռը նրանց քնած ժամանակ:

Այդ նպատակով ծուխ են դնում բնակարաններում, դոմերում, մարագներում և նկուղներում. դրա համար պետք է ամուր փակել լուսամուտներն ու դռները, կալնել բոլոր ծակերը, նույնիսկ և ամենափոքրերը և շենքի մեջ վառել մի վորեւէ հատուկ ճար, որինակ ծծումբ (քուզուրթ) կամ մի ուրիշ ուժեղ ճար. ծխից մոծակները բոլորն էլ չլմում են. այդ դրության մեջ պետք է նրանց ավելով սրբել առաստաղներից, անկյուններից և դետնից ու ժողոված աղբը մոծակների հետ միասին ձգել կրակը:

Ծծումբ վառելիս վերցնում են սենյակի համեմատ մի կտոր ծծումբ, դնում են թավալի մեջ սենյակի մի բարձր տեղում և վառում. ծուխը բարձրանում է վեր և չլմեցնում կամ սպանում մոծակներին. ծծմբից ստացած գազը կոտորում է մոծակներին բոլոր միջոցներից լավ: Շենքի յուրաքանչյուր մեկ քառակուսի մետր. տարածության համար հարկավոր է վերցնել մոտ 3-4 գրամ

(մոտ մեկ մսխալ) ծծումբ. այդ եժան և հարմար միջոցով հեշտությամբ կարելի չե ազատվել մոծակներից: Ծծմբի ծուխ տալիս շենքում չը պետք է լինեն մարդ և կենդանիներ: 1-2 ժամ ծուխը շենքում պահելուց հետո պետք է բաց անել դռներն ու պատուհանները, վոր ծուխը քաշվի ու հետո մաքրել շենքը սպանված մոծակներից:

Յերբեմն գործ են ածում զանազան ախտահանիչ և միջատների սպանող միջոցներ, վորոնք մի առանձին գործիքով ցանում են շենքի պատերին ու առաստաղներին. մոծակները չլմում են. այդ դրության մեջ նրանց սրբում են ավելով և ձգում կրակը:

Ախտահանիչ և միջատ սպանող հեղուկների փոխարեն կարելի չե գործածել և սովորական ջուր, կամ սապոնաջուր: Մոծակները ջրից թրջվում են և կպչում պատին, վորից հետո հեշտ է նրանց սրբել-ժողովելն ու կրակ ձգելը:

Ձմեռը մոծակներին կարելի չե կոտորել և կրակով: Փայտի վրա նավթով թրջած չոր են փաթաթում, վառում են այդ չորը և այրում առաստաղին և անկյուններին կպած մոծակներին: Այդ միջոցը շատ վտանգավոր է հրդեհի տեսակետից:

Բայց բազմաթիվ մոծակներ կան, վորոնք ձմեռում են քարի տակ, արքաղների մեջ, չորացած խոտի, տերեւների մեջ, ծառերի փշակներում և այլ բացօդյա տեղերում, վորտեղ վոչ մի գազ և վոչ մի հեղուկ ներգործել չի կարող. այդ մոծակների դեմ պետք է կռվել ամուր:

ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՎԵԼ ՄՈԾԱԿՆԵՐԻ ԴԵՍ ԱՄԱՌԸ ԲԱՑ ՈՂԻ ՄԵՋ

Նախ և առաջ պատք է տեսնել, վոր մոծակները յենթարկվում են բնության որենքներին, ինչպես և մյուս

կենդանիները. մոծակների թիվը անհամեմատ շատ կը լիներ, յեթե բնութիւնը չը ստեղծեր նրանց թշնամիներին, վորոնցից և պետք է ոգտվի մարդը:

ՎՈՐՈՆՔ ԵՆ ՄՈԾԱԿՆԵՐԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

Մոծակների ամենագլխավոր թշնամին չղջիկներն են, վորոնցից շատ կան և Հայաստանում. չղջիկը գիշերվա թռչուն է, վոր մկան նման է, ունի թևեր ու սուր աչքեր: Չղջիկները ցերեկը չեն յերևում, թագ են կենում մի վորեւէ մութ տեղում, իսկ յերեկոյան դուրս գալիս մոծակների վորսի և անխնա կոտորում նրանց. իտալիայում մեծ չափով ոգտվում են այդ կենդանիներից: Ճահճոտ տեղերում ճահիճների մոտ չղջիկների համար տախտակյա բարձր և մութ պատշգամբներ են պատրաստում և հնարավորութիւն են ստեղծում չղջիկների համար ցերեկն անցկացնելու. չղջիկները յերեկոները դուրս են գալիս և վորսում մոծակներին:

Չղջիկներ մեղանում ել շատ կան և անմտութիւն կը լինեն նրանց վնասելը. մարդուն նրանք վնաս չեն տալիս, յուշից փախչում են ու վորսում միայն գիշերվա միջատներին, ի թիվս վորոց և մոծակներին և անխնա կոտորում: Պետք է ոգտվել նրանց ծառայութիւնից: Նրանք անգնահատելի յեն մոծակների դեմ բաց ոգի մեջ տարվող կովի համար:

ԲՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻ ՈՒՐԻՇ ՄԻՋՈՑ ԵՆ Ե ՏՎԵԼ ՄԱՐԴՈՒՆ

Հայտնի յե, վոր մոծակները ճահիճներից 2-3 վերստից ալելի հեռու չեն թռչում. ուստի պետք է աշխատել բնակվել ճահիճներից 2-3 վերստ հեռու. պետք է աշխատել բրնձի դաշտերը 3 վերստ հեռու լինեն բնակելի տեղերից, վոր մոծակները հեռու լինեն: Այդ նըպատակով Հայաստանի Ժողկոմխորհը հրատարակել է գեկրեա բրնձի դաշտերի մասին:

Դեկրետ Հ. Ս. Խ. Հ Ժողովրդական Կոմիտեների Խորհրդի:

Մալարիայի դեմ կովելու միջոցների մասին
1923 թ. մայիսի 21:

Բրնձի մշակում (չալթուկի արտեր):

Չալթուկի ցանքսերը պետք է լինեն՝

- ա) Յերեան քաղաքի բնակելի մասերից առնվազը հինգ վերստ հեռու:
- բ) Հայաստանի մնացյալ վայրերում քաղաքներից, գյուղերից, յերկաթուղու կայարաններից և առհասարակ բնակութեան վայրերից առնվազը յերեք վերստ հեռու:
- գ) Առնվազը յերկու վերստ հեռու գլխավոր խճուղիներից:
- դ) Առնվազը մեկ վերստ հեռու մյուս հասարակ ճանապարհներից և յերկաթուղագծից:

Ծանոթութիւն.—Այն դեպքերում, յերբ բնակավայրերը գտնվում են առողջ (մալարիայի տեսակետից) բարձրավանդակների վրա, չալթուկի ցանքսերը կարող են գտնվել մի վերստից վոչ պակաս հեռավորութեան վրա:

Մալարիայի դեմ կովելու տեսակետից այս գեկրեաը մեծ նշանակութիւն ունի, վորովհետեւ չալթուկի ցանքսերը արհեստական ճահիճներ են հանդիսանում և շատ նպաստում են մոծակների զարգացմանը, ուստի նրանք պետք է հեռու լինեն բնակելի տեղերից, վոր բնակիչները մոծակների դոհ չդառնան:

Մոծակները մի հատկութիւն ևս ունեն, այդ հատկութիւնը վաղուց հայտնի յե մարդուն: Մոծակները բարձր չեն թռչում. մարդիկ բնակարանների մոտ պատշգամբներ են շինում և գիշերն այնտեղ են անցկացնում: Այդ միջոցի մասին մենք արդեն խոսել ենք և ավելորդ ենք համարում նորից այստեղ խոսելը:

Ծխով մոծակներին վռնչացնելը նույնպես զխտենք։ Մարդիկ բնակարաններին մոտ խարույկներ են վառում, տարթ են վառում և ծխախեղդ անում մոտակա մոծակներին։

Կան տեղեր, վորտեղ մոծակների վռնչացման համար գործ են ածում հատուկ պատրաստված արկղներ։ Փայտից արկղներ են պատրաստում և կտիս են տալիս սենյակներին անկյուններում։ Մոծակները լուսաբացին ժողովվում են արկղների մեջ։ ցերեկը պետք է մաքրել այդ արկղները մոծակներից մի վորեկ քիմիական նյութով կամ թեկուզ հենց ջրով ու հետո նորից կախել արկղները իրենց տեղը։

Այդ նպատակով կարելի չե գործածել և թուղթ, վորի յերկու յերեսին կաշուն հեղուկ է քափած։ Թուղթը կախում են սենյակների անկյուններում և առատադից մոծակները լուսաբացին սենյակ են մտնում և սկսում նստատել թղթի վրա։ Կաշում են հեղուկին, այլևս պոկ չեն գալիս ու սառկոտում։ Թուղթը լցվելուց հետո, պետք է այրել և նորը կախել։

Այս բոլորը գործադրվում են մոծակների դեմ. բայց կան և միջոցներ, վորոնք գործադրվում են մոծակների թրթուռի դեմ, նրանց ձվերի դեմ։

ՎՈՐՈՆՔ ԵՆ ԱՅՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Սկսենք ձվերից։

Մենք արդեն զխտենք, վոր մոծակները ձու յեն ածում կանգնած ջրի յերեսին, նրանք կարող են ձու ածել չարժուճ ջրերի այն տեղերում, վորտեղ ջուրն արագ հոսանք չունի, որինակ՝ առուների յեզրին։ Մոծակները կարող են ձու ածել ջրհորերի, ջրափոսերի յերեսին, լճակների ջրերի յերեսին, միայն ջրի խորությունը մեկ մետրից ավել չպետք է լինի։ Մի խոսքով վորտեղ կան-

գնած ջուր կա, թեկուզ մի փոքրիկ ամանի մեջ, մոծակները մի քանի օրից հետո ձու կդնեն։

ԻՆՉ Ե ՇԵՏԵՎՈՒՄ ՍՐԱՆԻՑ

Աշխատել, վոր բնակության վայրի մոտ, մանավանդ բակում և պարտիզում կանգնած ջուր չլինի, ջրով տակառ, կամ մի վորեկ աման առանց ծածկելու չը լինի։

Պետք է չորացնել ջրափոսերը հողով կամ մոխրով. ցանցկան ջրի յեզրերը մաքրել բույսերից, վոր ջուրը կանգ չառնի և նպաստավոր պայման չստեղծվի մոծակների ձու ածելու համար. նույնպես և պետք է հետևել, վոր պարտեզներն ու արտերը ջրելիս ճահիճներ չգոյանան։

Պետք է չորացնել ճահիճները, անցկացնելով կանոնավոր առուներ և պիտանի դարձնելով հողը պետքական մշակույթների համար։

Իտալիայում դեռ վաղուց հայտնի յեր, վոր ճահիճները կարելի չե չորացնել և հողը պիտանի դարձնել յերկրագործական պիտույքների համար։ Այդ պատճառով ծանր հարկեր են դնում անխնամ և անմշակ մնացած հողեր ունեցողի վրա և ընդհակառակը, պարգևատրում են այն անձանց, վորոնք մշակում են խոպան տեղերը և պետքական դարձնում յերկրագործության համար։ Այն ժամանակ չգիտեյին մարարիայի պատճառը, բայց հասկանում էին, վոր մարարիայի դեմ կռվելու ամենալավ միջոցը պարսպ և ճահճոտ տեղերի մշակումն է և յերկրագործության համար պետքական դարձնելն է։

Այժմ, յերբ զխտենք մարարիայի պատճառը և գիտենք նրա տարածման միջոցները, զխտենք և կռվելու միջոցները, այժմ առակ ևս հարկավոր է չորացնել կանգնած ջրերը ևս առավել ճահիճները, վորպեսզի մոծակները հնարավորություն չունենան ձու ածելու։

ԻՆՉՊԵՍ ԿՌՎԵԼ ԹՐԹՈՒՆԵՐԻ ԴԵՄ

Մենք գիտենք, վոր մալարիա տարածող մոծակի թրթուռը պատկում է ջրի յերեսին հորիզոնական գծով և ող է շնչում այդ դրության մեջ: Փորձերը ցույց են ավել, վոր յեթե մի վորեւէ յուզ լցնենք այդ ջրի յերեսին, յուզը զրկում է ողից, արգելում է թրթուռի շնչելը և դրանից սատկում է նա:

Այդ նպատակի համար ամենաեթան միջոցը՝ կանգնած ջրերի յերեսին նավթ լցնելն է. նավթը բարակ շերտով ծածկում է ջրի յերեսը և խանգարում թրթուռին ող շնչել: Թրթուռը սատկում է և նոր մոծակ չի գոյանում: (տես նկար 9):

ՆԱՎԹԻ ԶԱՓԸ

Յուրաքանչյուր քառակուսի մետր ջրին վերցնում են 10 մսխալ նավթ. նավթը լցնելու համար կա առանձին գործիք, վորը կոչվում է հիդրոպուլա:

Ահա նավթ լցնելու ոգտի մի որինակ. Յեգիպտոսում մի փոքրիկ քաղաք կա, Իզմայիլե անունով. նա 1900 թ. ուներ 6000 հոգի ժողովուրդ. դրանցից 2250 հոգին այդ տարին հիվանդացել են մալարիայով: Յերկար վորոնումներից հետո գտան, վոր պատճառը ճահիճներն են և 1903 թվին սկսեցին նավթ լցնել այդ ճահիճների ջրի յերեսին:

1903 թվին հանկարծ իջավ մալարիայով հիվանդացողների թիվը և 214 հոգի էին հիվանդացել. 1904 թ.— 80 հոգի, 1905 թ.— 37 հոգի և 1906 թ. վոչ վոք: Ահա թե վորքան մեծ ոգուտ է տալիս կանգնած ջրի յերեսին նավթ լցնելը:

Փոքր տարածության կանգնած ջրի վրա նավթ լցնելը թե եթան է և թե նպատակահարմար:

Նկար 9. ՀԱՆԿԱՅԻՆ ՆԱՎԹԻ ԼՍՆԵԼՈՒ

Բայց մեծ տարածություն ճաշիճների վրա դա անկարելի չէ:

Կան տեղեր, վորտեղ մոծակների թրթուռն վոնչնացնելու համար գործ են ածում միջատ սպանող բույսեր: Կազնած ջրերի ափերի մոտ բուսցնում են միջատասպան բույսեր և այսպիսով վոնչնացնում մոծակների թրթուռները:

Մոծակների թրթուռներին սպանող կենդանիներ կան, վորոնց ծառայությունից ևս պետք է օգտվել:

Այդ նպատակի համար ճաշիճներում բուծում են քրի բզեզներ, գորտեր և մանր ձկներ, վորոնք կերակրվում են հատկապես մոծակների թրթուռներով:

Ահա բոլոր այն միջոցները, վորոնք գործադրվում են մալարիայի տարածման դեմ:

Նախազգուշական միջոցներն են 1. անձնական նախազգուշական միջոցները, 2. հիվանդների բուժումը և 3. մոծակների կոտորումը:

Յուրաքանչյուր տեղում պետք է գործադրել նրան հարմար միջոցը:

Իսկ գլխավոր հաջողությունը կայանում է նրանում, վոր սանիտարական խմբակներին պետք է օգնի ազգաբնակիւթյունը. ինքը ազգաբնակիւթյունը պետք է ունենա գիտակցություն գործադրելու հիշած բոլոր միջոցները, վորպեսզի ազատվի մալարիայից՝ Հայաստանի այդ մեծ չարիքից:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԿՈՎՈՒՄ ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ԴԵՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հայաստանի կենտրոնում Յերևանում հիմնված է մի գիտական ինստիտուտ, վորն ուսումնասիրում է տրոպիկական հիվանդությունները Հայաստանում և մշակում է նրանց դեմ պայքարի միջոցներ: Իսկ տեղերում այդ հիվանդությունների դեմ պայքարը տանում են

հատուկ հիմնարկություններ, վորոնք կոչվում են տրոպիկական կայաններ և պունկտեր:

Առողջապահության Ժողովրդական Կոմիտեի ատը հիմնել և մալարիական կայաններ այն վայրերում, վորտեղ շատ և տարածված մալարիան. նրանց ընդհանուր թիվն է 10, վորոնցից 3-ը Հայաստանի Կարմիր Խաչինն է: Այդ կայաններն ունեն ամեն տեսակ հարմարություն և հարկավոր բժշկական կազմ կովելու ավյալ տեղի մալարիայի դեմ:

ՏՐՈՊԿԱՅԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Այդ կայաններում ընդունում են մալարիայով հիվանդներին, ծանր հիվանդներին պաակեցնում են գիշերօթյա բաժանմունքներում. բացի դրանից կայաններն ունեն լաբորատորիաներ, վորտեղ քննում են հիվանդների արյունը, մեզը և կղկղանքը. քննությունից ստացած հետևանքների համեմատ կատարում են բժշկությունը:

Կայանի աշխատակիցները հետազոտում են ավյալ տեղի ազգաբնակիւթյունը և տեղական պայմանները մալարիայից վնասվածության տեսակետից. հայտնաբերում են կանգնած ջրեր, մոծակների բազմանալու տեղեր. հայտնաբերում են մալարիայով տառապողներին, հայտնաբերում են վոր տեսակի մալարիա չէ տարածված ավյալ շրջանում և ինչ վոփոխություններ է մացրել բրնակիչների մեջ, մի խոսքով բազմակողմանի ուսումնասիրում են ավյալ տեղի տրոպիկ հիվանդությունները տարածումը և նրա պատճառները. պայքարի հաջողությունը գլխավորապես կախում ունի այդ տեսակ հետազոտությունից:

2. Կայաններն ունեն հատուկ անձինք, վորոնք գրադվում են մոծակներին կոտորելով, այդ աշխատանքի համար կայաններն ունեն հատուկ ճարեր և գործիքներ:

Այդ աշխատանքները կատարում են գլխավորապես ձըմեռը, վորպեսզի ձմեռող մոծակները դարնանը քնից զարթնելուց հետո չարիք չգառնան ազգաբնակչության համար:

ՅՎԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐ ԶՄԵՌՈՂ ՄՈԾԱԿՆԵՐԻ ԴԵՍ ՊԱՅՔԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՏՐՈՊԿԱՆՆԵՐ	Մոծակները կոտորած չենքելը ընդհանուր թիվը	Նրանցից չենթարկված են ծխի			Ինչ նյութից և ծուխ տված
		Բնակելի շենքեր	Մարզային և գոմեր	Մյուս շենքեր	
Յերեվանի	2194	1082	1112	—	Ծծումբ, աթար և ֆորմալին.
Եջմիածնի	602	58	544	—	Ծծումբ, աթ., հարդ
Դավազի	903	199	704	—	Ծծումբ.
Ղուրդուղուլու	781	—	781	—	Ծծումբ, հարդ և աթ.
Իջևանի	1199	72	1127	—	Ծծումբ, աթար, թացհարդ և ծղնոտ.
Շամշադինի	1731	6	1725	—	Ծծումբ, թաց հարդ.
Բեյուկվեդու	681	360	234	87	Ծծումբ.
Ըսդամենը	8091	1777	6227	87	

3. Կայաններում ձմեռը բժշկում են բոլոր այն հիվանդներին, վորոնք ունեն գաղտնի մալարիա, վորոնց արյան քննությունը ցույց է տալիս, վոր նրանք ունեն մանրեններ: Այս տեսակ անձինք կոչվում են մանրակիրներ. բժշկելով այդ տեսակ անձանց ձմեռը, փրկում են ուրիշ առողջ անձանց ամառը նրանցից վարակվելուց:

4. Իսկ ամառը բացի հիվանդներին բժշկելուց մալարիական կայանների աշխատակիցները ջանք են թա-

փում վոչնչացնել մոծակների սերունդը, չորացնելով չրջակայքի ճահիճները, մաքրել տալով առուները և նավթ լցնելով կանգնած ջրերի յերեսին:

5. Տրոպիկ կայանների աշխատանքների մեջ գլխավոր տեղը բռնում է և սանիտարական լուսավորության աշխատանքները. կայանի կազմը կազմակերպում է կայանի մեջ և նրանից դուրս ուրիշ գյուղերում զբույցներ, դասախոսություններ և այդպիսով տարածում է գիտելիքներ մալարիայի մասին, զարթեցնում է ազգաբնակչության գիտակցությունը՝ մալարիայի դեմ պայքարը կանոնավոր տանելու համար:

ՏՐՈՊԱՅԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԹՎԵՐՈՎ

Իսկ թե հաջող են գնում մալարիայի դեմ տարվող աշխատանքները, այդ ցույց տվեց 1926 թ. դեկտեմբեր ամսին Յերևանում կայացած մալարիական ճակատում կոմիտեի աշխատողների անդրանիկ համագումարը. բայց ավելի լավ է թող խոսեն թվերը. ահա նրանք.

Մալարիայով հիվանդների շարժումը Հայաստանում գանազան տարիներում արոպկայան. և այլ հիվանդանոցներում

Տարիներ	Դիմողների թիվը	Այցելումների թիվը	Հիվանդանոցներում պառկածների թիվը	Հիվանդանմեռածների թիվը	Մեռածների %
1923	58438	143689	3152	114	3,6 %
1924	70490	196031	1979	54	2,7 %
1925	80271	292627	2175	35	1,6 %
1926	83592	333820	2373	25	1 %

ԻՆՉ ԵՆ ԱՍՈՒՄ ԱՅՍ ԹՎԵՐԸ

Այս թվերն ասում են, վոր մալարիայի դեմ պայքարի դործն այնքան լավ է դրված, վոր տարեց տարի

բժշկվողները թիվը չափանում է. դիմողները և այցելումների թվի ավելանալը ցույց է տալիս վոչ թե այն, վոր մալարիան է սաստկանում, այլ բժշկությունն այնքան է մոտեցել ժողովրդին, վոր հիվանդներն ավելի սիրով են բժշկվում, վոր հիվանդները՝ փոխանակ միայն առանց բժշկության կամ փոխանակ տնային միջոցներով բժշկվելու, դիմում են տրոպկայան, իսկական բժշկական ոգնություն ստանալու համար:

Իսկ աղյուսակի մյուս սյունյակները պարզ ցույց են տալիս ինչպես տարեց տարի պակասում է մեռնողների թիվը. այս թվերը ցույց են տալիս, վոր մալարիան սուտիճանաբար տեղի յե տալիս ձեռք առած միջոցներին:

Ստորևի աղյուսակի թվերը ցույց են տալիս, թե ինչպիսի աշխատանք է կատարված տրոպկայաններում սանիտարական լուսավորության ասպարիզում:

Տ ա ր ի	Դասախոսություն	Զբույց	Ունկնդիրների թիվը
1924	200	106	19295
1925	482	357	47813
1926	665	1012	96480

Բոլոր տրոպկայանների մահճակալների թիվը 96 է. բացի մալարիայից տրոպկայաններում բժշկվել են և այլ տկարություններով հիվանդներ, վորոնց թվերը չեն մտնում վերը բերած թվերի մեջ. նույնպես և չպետք է մոռանալ, վոր մալարիայով հիվանդներին բժշկում են Հանրապետության նաև ուրիշ հիվանդանոցներում, այնպես, վոր այս թվերը միայն տրոպկայաններին չեն վերաբերում:

Տրոպկայաններում կատարում են և խինիդացիա: Մենք արդեն գիտենք վերոգրյալից, վոր մալարիայով հիվանդանալու համար, մալարիայի առաջն առնելու

համար առողջները պետք է ժամանակ առ ժամանակ խինին ընդունեն, վոր մոծակների կծեւուց հետո չհիվանդանան. այս աշխատանքը կոչվում է խինիդացիա և դրա վրա նույնպես մեծ աշխատանք են դործ դրելու տրոպկայանների բժշկական աշխատավորները:

Այս բոլորից հետո պարզ է, վոր յուրաքանչյուր գիտակից անձ պետք է ընդառաջ դնա Հայաստանի Առողջապահության ժողովրդական Կոմիսարիատի ձեռնարկած միջոցներին և ամեն կերպ պետք է աշխատի աջակցել տրոպկայանների աշխատակիցներին՝ արմատախիլ անելու Հայաստանի չարիք—մալարիան, դուրեցքը:

**ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴ. ԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏԻ
ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ**

	Գինը
1. Առողջապահ. հուշատետր	5 կ.
2. Պալարախոս	10 »
3. Մարդու հիմունքներ	10 »
4. Մաշկի մի քանի տարածված հիվանդություններ	10 »
5. Մալարիա Բ. սպազմություն	10 »

ՊԱՏՐԱՍ ԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Տրախոմա
2. Կարմրուկ
3. Քութե
4. Կատաղություն

Դիմել հետևյալ հասցեյով՝ Յերևան Առողջապ. ժողովրդ. կոմիտարիատի Սան-Համաճարակ. բաժնին

Կամ Эривань, Народ. Комисариат Здравоохранения
Сан-Эпидемич. отделеу.

7109

ԳԻՆԸ 10 ԿՈՊ.